

RITUELE PASSAGE

Lanaya De Naeyer

Masterproef
On Continuity and Identity
Tom Callebaut & Ignaas Back
Klaas Vanslebrouck & Hilde Bouchez
21 juni 2024, Gent

2023 - 2024
Master Interieurarchitectuur
KU Leuven Faculteit Architectuur
Campus Sint-Lucas Gent

RITUELE PASSAGE

Lanaya De Naeyer

Hoe kunnen herbestemde kerken, als ideale plekken, bijdragen aan het rouwproces door een passage van rituelen?

1

2

3

4

5

6

1-6. Eigen beelden. Herinneringen.

Deze masterproef is tot stand gekomen binnen de opleiding Interieurarchitectuur aan de KU Leuven, met als thema 'The Bright Side of the Moon'. Deze publicatie biedt een inkijk in het ontwerpend onderzoek voor de masterproef 'rituele passage'. Het onderwerp werpt een kritische en deconstructivistische blik op de transitie die plaatsvindt bij nabestaanden. Het onderzoek is voortgekomen uit persoonlijke ervaringen met plotseling verlies en het herbestemmen van 'toegangbare plekken' in zowel kerkgebouwen als publieke ruimtes. Als toekomstig interieurarchitect streef ik ernaar om telkens het persoonlijke, zowel van mezelf als van mijn omgeving, te integreren in het ontwerp, waardoor het begrip 'interieur' zich ontwikkelt tot een breder concept zonder grenzen.

Ik wil graag mijn dank uitspreken aan mijn begeleidende docenten, Tom Callebaut, Ignaas Back, Hilde Bouchez en Klaas Vanslembrouck, voor hun waardevolle begeleiding, kritische inzichten en motivatie tijdens het proces. Daarnaast wil ik mijn familie en vriend bedanken, en in het bijzonder mijn overleden vader, die mij altijd heeft gesteund en geholpen gedurende deze jaren. Deze masterproef is voor ons, papa.

9	INLEIDING	
10	ABSTRACT	
12	REFLECTIENOTA	
16	ONTWERPEND ONDERZOEK	
16	TABOE ROND DE DOOD	
17	PLOTSELING VERLIES	
	17	EIGEN ERVARING
	17	TUSSEN-TIJD
22	RITES DE PASSAGE	
23	'BELIEVING WITHOUT BELONGING'	
28	ONTWERP	
28	LOCATIE	
34	TRANSITIE	
	35	DE DREMPEL
	37	FASE 1 - AFSCHIEDINGSFASE
	38	FASE 2 - TUSSENFASE
	40	FASE 3 – NIEUWE FASE
	45	KLEINE BEGRAFENIS
47	KALK EN KALEI	
49	NABESCHOUWING	
50	BIBLIOGRAFIE	
52	AFBEELDINGENLIJST	

De masterproef “*On Continuity and Identity*” is gebaseerd op het thema ‘*The Bright Side of the Moon*’, zoals gepresenteerd in een editie van het Nederlandse tijdschrift SeeAllThis, getiteld “*The Most Hopeful Places on Earth*”.¹ Maar wat maakt een plek hoopvol binnen de context van interieurarchitectuur? Het begrip ‘hoop’ is veelzijdig interpreteerbaar. Voor mij persoonlijk is het een ruimte waarin je kunt reflecteren en groeien. Toen ik geconfronteerd werd met het plotselinge verlies van mijn vader, werd ik ook geconfronteerd met het taboe dat rust op het thema ‘dood’. Nabestaanden doorlopen verschillende rouwfasen, die vaak niet voldoende besproken en begeleid worden. Ondanks alle vooruitgang blijft er een verlangen naar betekenis tijdens het rouwproces.

Gedurende het tweede semester heb ik onderzoek gedaan naar het thema ‘plotseling verlies’ en het ‘transitieproces’ van nabestaanden. Deze interesse ontstond toen ik zelf te maken kreeg met plotseling verlies. Ik wilde de ‘donkere kant’ belichten, zonder dat het zwaar beladen hoefde te zijn; het kan uitgroeien tot iets moois. Door gesprekken met omgevenden die ook te maken hadden met plotseling verlies, en door bronnenonderzoek, kreeg ik een breder inzicht in wat dit allemaal inhield. De conclusie was: meer communicatie en de behoefte aan een plek om te mogen ‘zijn’.

Uus Knops, psychiater en psychotherapeut, introduceerde in 2021 het concept van ‘onumenten’. Ik citeer: “*Met onumenten willen we letterlijk een plaats geven aan gemeenschappelijke en individuele verlieservaringen. Onumenten zijn plaatsen waar we verbinding kunnen voelen, samenhang en troost.*”²

Met mijn masterproef wil ik nabestaanden helpen hun transitieproces op een ruimtelijke manier te ervaren en te aanvaarden. De centrale vraag van mijn ontwerpend onderzoek is: “**Hoe kunnen herbestemde kerken, als ideale plekken, bijdragen aan het rouwproces door middel van rituele overgangen?**” Het communicatieve aspect kan leiden tot een bewuste ervaring van de verschillende rituelen en rouwfasen. De kerk zal niet langer alleen het geloof vertegenwoordigen, maar zal een centrale plek worden waar nabestaanden of zij die rouwen zich kunnen verdiepen in hun eigen proces of dat van hun dierbaren. Een plek voor verstillig en omarming van de dood.

¹ Opdrachtenfiche master, ‘On Continuity and Identity’ (2023-2024)

² Uus Knops. “Onumenten”. (2021)

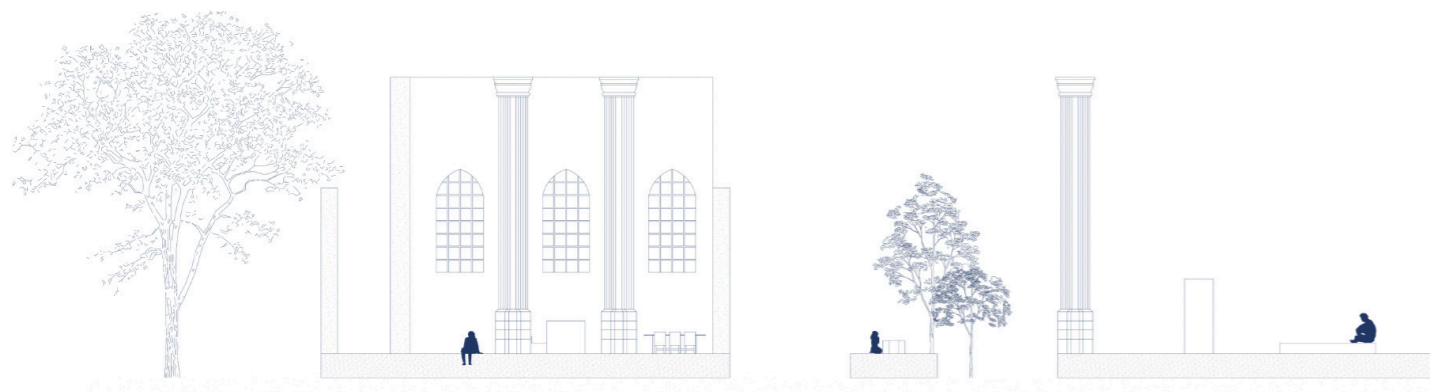
Mijn persoonlijke ervaringen vormen de drijvende kracht achter deze masterproef. Het onderzoek is ontstaan vanuit een persoonlijke confrontatie met *'plotseling verlies'*, een proces waarin ik me nog steeds bevind. Het taboe rond de dood en afscheid, diepgeworteld en voortdurend onderhevig aan historische en culturele veranderingen, werd meteen duidelijk. Het leek alsof ik nooit eerder het woord *'rouw'* of *'dood'* had gehoord. Barbara Raes, gespecialiseerd in afscheidsrituelen, benadrukt een belangrijke verandering in onze omgang met de dood, waar sterven steeds meer gezien wordt als een breuk, los van het openbare leven.³ Deze transformatie is deels te wijten aan de ontkerkelijking en het ruimtegebrek in stedelijke gebieden, wat resulteerde in de verplaatsing van begraafplaatsen buiten het zicht. De dood werd geprofessionaliseerd en gecommercialiseerd, waardoor het afscheid een meer gestandaardiseerde en afstandelijke aangelegenheid werd.⁴

Een hoopvolle plek bevindt zich op de grens tussen wanhoop en hoop, vooral tijdens het proces van sterven, waarbij de slinger elke dag in een andere richting kan bewegen. Deze masterproef richt zich op de leegstand van kerkgebouwen, die letterlijk leeglopen en resulteren in een probleem van verlaten gebouwen. "In Vlaanderen is er de laatste vijftientig jaar een veranderende kijk op kerken ontstaan, wat een maatschappelijk vraagstuk vormt".⁵ *Kunnen nabestaanden terecht in een gebouw waar de deur letterlijk openstaat? Een gebouw dat letterlijk het centrum vormt van dorpen en steden?*

In Dilbeek, Vlaams-Brabant, staan enkele kerken leeg door het afnemende geloof en het groeiende vertrouwen op emotionele behoeften in plaats van intellectueel inzicht.⁶ Er heerst een *'ietsisme'*, waarbij mensen niet in God geloven maar wel in *'iets'*.⁷ Zoals geciteerd: *"Herbestemming biedt de kans om een gebouw te vullen met nieuwe betekenissen voor nieuwe generaties, maar het brengt ook het risico met zich mee van 'culturele ontheemding'."*⁸ Dit leidt tot een debat. Het zou kerken nieuw leven inblazen, waardoor deze ruimtes een extra gelaagdheid krijgen die mensen opnieuw kan samenbrengen, aangezien steeds meer individuen voor een persoonlijke benadering kiezen, mede beïnvloed door de media.

Daarnaast houd ik rekening met de kritiek op de traditionele vorm van begrafenisondernemingen, met name het gebrek aan tijd.⁹ Er wordt veel aandacht besteed aan de week tussen het overlijden en de plechtigheid, maar na deze verplichtingen volgt een lange periode zonder voorbereiding, waar weinig aandacht aan wordt besteed. Nabestaanden worden geacht hun leven meteen weer op te pakken, terwijl de rouwperiode nog maar net is begonnen. Deze ruimte zal een plek bieden waar bezoekers zich kunnen verdiepen in hun eigen verdriet en zich kunnen losmaken van de alledaagse werkelijkheid. Een letterlijke *'drempel'* die we moeten oversteken om verdriet toe te laten en te verwerken.

De ontkerkelijking leidt tot groeiende weerstand tegen traditionele rituelen, waarvan de authenticiteit in twijfel wordt getrokken. Toch blijft er een verlangen naar geloof of zingeving, zij het zonder de formele binding aan een specifieke religieuze of groepsvisie. Dit fenomeen wordt ook beschreven door Barbara Raes als *'believing without belonging'*.¹⁰ De combinatie van het transitieproces en de herbestemming van kerken kan een oplossing bieden om nieuw leven in beide aspecten te blazen.

7. Eigen beeld. Snede van de scenografie.

³⁺⁴ Barbara Raes. "Cafuné". (2017)

⁵ Vlaams Bouwmeester. "Herscheppen". (2024)

⁶ Elisabeth Kübler-Ross. "Dood". (2006)

⁷ Barbara Raes. "Cafuné". (2017)

⁸ Vlaams Bouwmeester. "Herscheppen". (2024)

⁹ Jan De Pauw. "Ruimtes voor nieuwe rituelen". (2018)

¹⁰ Barbara Raes. "Cafuné". (2017)

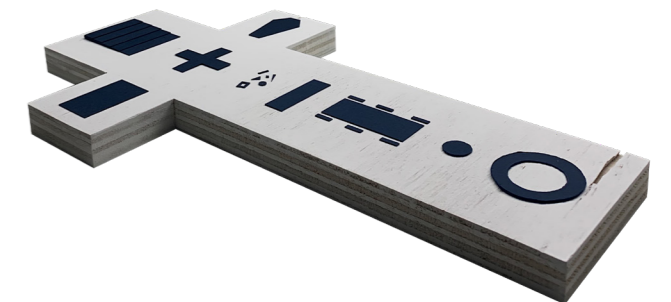
Hoe kunnen herbestemde kerken, als ideale plekken, bijdragen aan het rouwproces door een passage van rituelen?

In de hedendaagse westerse samenleving heerst een groeiend taboe rondom de dood en rouw, wat resulteert tot maatschappelijke en sociale problemen, geworteld in onze cultuur van individualisme, snelheid en winst. Het onderwerp wordt vaak genegeerd en verdrongen, waardoor het zelden ter sprake komt. Barbara Raes, begeleider in afscheidsrituelen, bevestigt de veranderingen in onze omgang met de dood, waarbij sterven steeds meer wordt gezien als een afscheiding van het openbare leven.¹¹ Dit komt deels door de afname van religieuze invloed, gekoppeld aan ruimtegebrek, wat ervoor zorgt dat nieuwe begraafplaatsen buiten het zicht worden geplaatst en de breuk alleen maar groter maakt. De ontkerkelijking heeft geleid tot groeiende weerstand tegen rituelen, waarbij de authenticiteit ervan in twijfel wordt getrokken. Toch blijft er een verlangen naar zingeving tijdens het rouwproces, zij het zonder formele binding aan een specifieke religieuze groepsvisie. Het systeem rondom de dood past niet goed in onze samenleving; het wordt geprofessionaliseerd en gecommmercialiseerd, waardoor nabestaanden weinig tot geen contact hebben met de overledene, waardoor de afstand groter wordt. Er ligt een enorme nadruk op productiviteit, arbeidsparticipatie en tijdsdruk, waardoor er een gebrek aan tijd en ruimte ontstaat om het rouwproces op eigen tempo te beleven. Er is weinig ruimte om te rouwen; het besef van verlies komt pas later. Door de nadruk op individualiteit in onze samenleving kan dit leiden tot sociale isolatie. Volgens Uus Knops, psychiater en psychotherapeut, zijn rituelen een bron van verbinding waarbij mensen dicht bij elkaar komen door vertraging en verstillig, wat aansluit bij de problematiek van het 'gebrek aan tijd'.¹²

Als ontwerper beweeg ik me voortdurend tussen mijn persoonlijke ervaring met plotseling overlijden en theoretisch onderzoek. Naast intuïtief en creatief onderzoek verdiepte ik me in literatuur en voerde ik interviews. Ik voerde gesprekken met specialisten en mensen die zelf plotseling verlies hebben meegemaakt. Uit gesprekken met nabestaanden, kan worden geconcludeerd dat er een rode draad loopt door alle gesprekken. Het plotselinge verlies en het begrip hiervoor vergemakkelijken de communicatie, waar volgens de mensen die ik heb gesproken een grote behoefte aan is. Ze benadrukten de drempel om er telkens over te spreken en dat mensen het vaak niet begrepen, wat hen weerhield om het gesprek aan te gaan. Omdat het leven een vóór en een ná kent, zijn er enkele aanpassingen die nabestaanden moeten doormaken. Ze moeten niet alleen afscheid nemen van hun geliefde, maar ook van het thuisgevoel dat die persoon met zich meebracht. In mijn proces heb ik niet alleen mijn thuisgevoel verloren samen met mijn geliefde, maar heb ik ook letterlijk mijn thuis verloren. *Maar wat maakt nu een huis tot een thuis?* Voor mij betekent 'thuis' de geborgenheid en vertrouwdheid van het huis van mijn grootouders. Omringd door waardevolle herinneringen, vormt dit huis een thuis door de mensen die er wonen of gewoond hebben.

Door het gebruik van rituelen, die verborgen zijn in ons dagelijks leven en waar we volgens filosoof Herman De Dijn nauwelijks of niet bewust van zijn, zullen we bewust omgaan met de transitie die we doormaken tijdens het rouwproces.¹³ Antropoloog Arnold van Gennep ontdekte een bepaald patroon tijdens afscheidsrituelen. Overgangsrutuelen kunnen in drie fasen worden verdeeld. Ik citeer: *"Allereerst is er de afscheidingsfase, waarin de nabestaanden zich losmaken van de oude situatie en afscheid nemen. Dan is er de tussenfase, waarin de persoon zich niet meer in de oude situatie bevindt maar ook nog niet in de nieuwe. De laatste fase is het aanpassen aan de nieuwe situatie, waarbij men met een zekere onwetendheid begint"*.¹⁴ Hierdoor wordt een markering aangebracht in het leven, waardoor het oude een plaats kan krijgen en een nieuw begin ontstaat.

Deze driedeling zal ook zichtbaar zijn in het ontwerp, waarbij de eerste fase zich vertaalt in een huiselijke omgeving omdat dit een soort veiligheid biedt, maar dit zal worden achtergelaten. De tussenfase zal zich vertalen in een transitie waarbij het overlijden centraal staat, aangezien dit de bron is van het verlies. De laatste fase zal zich vertalen in een abstracte eigen benadering, met het symbool van de cirkel en de "dialogstoel" die de communicatie zal bevorderen. De dialogstoel, geïnspireerd op de biechtstoel, maakt communicatie mogelijk zonder oogcontact, waardoor de drempel om over het onderwerp te spreken wordt verlaagd. Het communicatieaspect is voelbaar in de eerste en laatste ruimte, voor en na, waardoor men kan reflecteren op wat was en wat zal komen. In de overgang tussen leven en dood is het de bedoeling om op een bepaalde manier contact te krijgen met de persoon die men heeft verloren en met het proces van de plechtigheid. Door de ruimtes die al dan niet in elkaar overvloeien, zal er een vorm van ceremonie ontstaan waarbij men zelf de ceremoniemeester is en zelf de passage kan vormgeven. Men kan van de ene fase naar de andere en teruggaan, maar de fase van de 'dood' is onvermijdelijk.

8. Eigen beeld. Maquette.

¹¹ Barbara Raes. "Cafuné". (2017)

¹² Uus Knops. "Op afstand nabij". (2021)

¹³ Herman De Dijn. "Rituelen". (2018)

¹⁴ Anna van den Berg. "De kracht van een afscheidsritueel". (2015)

Verlies en dood zijn universele gegevens; iedereen zal ooit geconfronteerd worden met het rouwproces. Het is een slingerbeweging tussen doorgaan en doodgaan. Het unieke hieraan is dat iedereen op zijn eigen manier slingert tussen deze twee polen. Dit kan ook van moment tot moment verschillen, uur na uur, waardoor de plaats waar het driedelige proces plaatsvindt, toegankelijk moet zijn. *“Een kerk markeert niet alleen het centrum van een geloofsgemeenschap, maar fungeert ook als ruimtelijk ankerpunt.”*¹⁵ Het is meer dan alleen een bijeenkomst van gelovigen. De Vlaamse Bouwmeester stelt: *“Sinds enkele decennia neemt het gebruik van kerken voor de eredienst af, waardoor er vraag is naar nieuwe bestemmingen voor deze gebouwen. Door de ruimtelijke eigenschappen en hun historisch en symbolisch belang zijn ze ook interessant wanneer hun gebruik verandert.”*¹⁶ Het ruimtelijke principe zonder het kerkelijk geloof. De ruimte weerspiegelt ook een lange reis van het binnenkomen en het betreden van het gebouw, die verwijst naar het tijdsbegrip. Een kerk wordt gekenmerkt door enorm hoge ruimtes die voor mij het universele rouwgevoel weergeven, waarbij de nabestaande heel klein lijkt. Een ruimte die de driedeling niet alleen voelbaar zal maken door de ruimtelijke installatie van het huiselijke, de plechtigheid, de communicatie en de transitie, maar ook door de monumentale architectuur van het transept, het schip en het koor.

Kalk is een van de oudste bouwmaterialen en speelde een historische rol in doodsrituelen. Ongebluste kalk werd vaak gebruikt om lichamen te begraven vanwege zijn eigenschappen om ontbinding te versnellen, geuren te neutraliseren en bacteriën te doden.¹⁷ Kaleien is een techniek waarbij een mengsel van hydraulische kalk en zand op steen wordt aangebracht. Hydraulische kalk, gemaakt door ongebluste kalk te blussen, verhardt door een reactie met water. Deze techniek en dit materiaal pas ik toe op de symbolen en vormen in de kerk. Deze zijn opgebouwd uit de gevelstenen van mijn grootouders, die door de techniek van kalei wit kleuren.

Toen ik mezelf drie vragen stelde – *Wat is mijn ideale thuis? Wat is mijn ideale plechtigheid? Wat is mijn ideale rouwplek?* – kon ik op één vraag geen antwoord geven: de ideale plechtigheid. Dit toont aan hoe actueel het taboe rondom afscheid nemen is. Als men niet weet wat een ideaal afscheid inhoudt, hoe kan men dan afscheid nemen? Barbara Raes suggereert dat het organiseren van ‘*kleine begrafenis*’ kan helpen bij het normaliseren van afscheid nemen.¹⁸ De afscheidsrituelen die zij organiseert, richten zich voornamelijk op niet-erkend verlies en verdriet, waarbij rouwverwerking een belangrijke rol speelt.¹⁹ Als ontwerper geloof ik dat het organiseren van ‘*kleine begrafenis*’, zowel voor erkend als niet-erkend verlies, de drempel verlaagt en het proces van afscheid nemen normaliseert.

Laten we in deze ruimtes het gevoel delen en het taboe doorbreken. Laten we luisteren naar ieders verhaal, waardoor we ons eigen verhaal voor een deel schrijven, zodat niet iedereen in onwetendheid zal worden achtergelaten bij verlies. Laat nabestaanden hun eigen tempo volgen en keuzes maken, laat hen teruggrijpen naar het voor en laat hen de confrontatie aangaan met het na. Laten we niet alleen kerken herbestemmen, maar ook de overledene toelaten in een andere dimensie.

¹⁵⁺¹⁶ Vlaams Bouwmeester. "Herscheppen". (2024)

¹⁷ Gaelle Rochtus. "Sociale differentiatie in middeleeuwse en post-middeleeuwse graven". (2018)

¹⁸ Barbara Raes. "Cafuné". (2017)

¹⁹ Kaaitheater. "Today is a Wonderful Day to Die". (2017)

TABOE ROND DE DOOD

“Je leeft dan je leven als voorbereiding op de dag van morgen als herinnering aan de dag van gisteren en intussen gaat de dag van vandaag verloren”²⁰

Elisabeth Kübler-Ross, psychiater

Onze maatschappij streeft ernaar om de dood te verbannen uit het dagelijks leven. Ik citeer: “Gedurende de afgelopen eeuw is onze omgang met de dood veranderd in overeenstemming met ons veranderde mensbeeld. Het sterven is verschoven van een ‘deel van het leven’ naar ‘een steeds groter breekpunt van het leven’.”²¹ De dood is uit het openbare leven verdwenen en de omgang ermee is geprofessionaliseerd en verder gecommmercialiseerd. Er is geen tijd meer voor uitgebreide rouwperiodes of contact met de dood. Doordat begraafplaatsen zich buiten de gemeenschappen bevinden en aan het zicht worden onttrokken, liggen de doden – maar helaas niet de dood – ver van ons vandaan.²² Er heerst een merkwaardige verdwijningsact waarbij het lichaam snel uit het zicht wordt gehaald. Het sterven en de dood zijn onderwerpen waarmee iedereen uiteindelijk te maken zal krijgen; het is geen catastrofaal of vernietigend gebeuren. Het kan worden beschouwd als een van de meest constructieve, positieve en creatieve elementen van cultuur en leven.

Veel aspecten van het dagelijks leven laten zien dat de dood een realiteit is waar we voortdurend mee te maken hebben en die zich niet beperkt tot de muren van begraafplaatsen. We kunnen er niet omheen: de dood leeft tussen ons, ongeacht hoe sterk we proberen hem te verdringen in onze westerse maatschappij. De dood is er altijd geweest en zal er altijd zijn. Hij staat altijd voor afscheid, hij was altijd iemand. De dood betekent meer dan alleen een lichaam dat verdwijnt.

Juist het ontkennen van de dood is deels de oorzaak dat veel mensen moeite hebben met het aanvaarden ervan. Het is moeilijk om de dood te aanvaarden in deze maatschappij, omdat we er niet vertrouwd mee zijn. Ondanks het feit dat de dood overal en altijd voorkomt, zien we hem nooit. Er moet dringend een nieuwe relatie ontstaan die een plaats kan vinden in ons dagelijks leven.

PLOTSELING VERLIES

/ EIGEN ERVARING

Eind 2022 moest ik plotseling afscheid nemen van mijn papa. Er was geen enkele aanwijzing of verwachting. Van de ene dag op de andere werd ik geconfronteerd met de dood en afscheid nemen. Zonder enige voorbereiding en volledig in onwetendheid wat mij te wachten stond kreeg ik het nieuws te horen. Dat is een onbeschrijfelijk gevoel als iemand die woorden tegen je verteld. Er is geen juist of fout handelen in dat moment. Wat is juist en wat is fout?

Mijn grootouders besloten het lichaam tijdelijk thuis te houden, zodat ik in onze vertrouwde omgeving, waar hij plotseling was overleden, afscheid kon nemen. *Maar hoe neem je afscheid?*

Dat is een vraag waar ik tot op de dag van vandaag mee worstel want wanneer heb je afscheid genomen. Het was de eerste keer dat ik te maken kreeg met een plots verlies en een overledene. Het eerste wat je overvalt is ongeloof. Je wilt dat niet aanvaarden en je voelt je lichaam daar tegen vechten. Toen hij uit onze thuisomgeving werd weggevoerd, voelde het alsof ‘thuis’ niet meer bestond. Je leven kent een heel andere benadering, er valt iemand weg en wat dan?

10. Eigen beeld. Maquette.

/ TUSSEN-TIJD

Wanneer iemand plotseling uit ons leven wordt weggenomen, ervaren we vaak een gebrek aan tijd. Dit komt doordat ons leven plotseling stil lijkt te staan, terwijl tegelijkertijd alles razendsnel lijkt voorbij te flitsen. Het is een gevoel dat moeilijk onder woorden te brengen is. Niet alleen worden we geconfronteerd met administratieve rompslomp, maar ook met de tijd die wordt opgeslokt door onzekerheid en vragen. Ondanks deze innerlijke strijd wordt er van ons verwacht dat we snel weer op de been zijn en mentaal doorgaan met ons leven.

“Er zijn maar 2 dagen in het leven waarop je niets kunt doen. De ene is morgen en de andere is gisteren. Er is dus alleen vandaag.”²³

Uller Geschiedl

Thuis sterven biedt een andere mogelijkheid om afscheid te nemen. De vertrouwde omgeving draagt bij aan een andere psychische verwerking van het verlies. Vroeger bleven overledenen tot aan de begrafenis thuis opgebaard. Tegenwoordig worden zij vaak enkele uren na hun overlijden overgebracht naar een mortuarium of funerarium, tot aan de dag van de begrafenis.

Het is van groot belang dat nabestaanden voldoende tijd krijgen om afscheid te nemen, om persoonlijke zaken te bespreken en het verlies te accepteren. Het rouwproces begint met het onder ogen zien van de situatie. Na de periode tussen het overlijden en de plechtigheid volgt vaak een waas van regel en bezoeken, waardoor er weinig ruimte overblijft om te rouwen. Het besef van het verlies komt vaak pas later.

²⁰ Elisabeth Kübler-Ross. “Dood”. (2006)

²¹ Barbara Raes. “Cafuné”. (2017)

²² Lucien De Cock. “Wensen Voor Na De Dood”. (2001)

²³ Barbara Raes. “Cafuné”. (2017)

Vaak zijn we ons niet bewust van alle emoties en rituelen die we doormaken. Het is pas later dat we ons bewust worden van onze eigen uniciteit. Rituelen worden in het leven vaak vergeten en moeten regelmatig worden opgeroepen door middel van handelingen en gebaren.²⁴ Afscheidsrituelen drukken ook iets uit over ons concept van tijd en ruimte, en reflecteren hoe we omgaan met het verstrijken van de tijd en onze plaats daarin.²⁵

Rituelen met een cyclische aard markeren de tijd, waarbij de herhaling ervan centraal staat. In de 20e eeuw is er echter weinig ruimte voor 'tussen-tijd'. Er is geen tijd om te vertragen, stil te staan en bewust om te gaan met keerpunten. Alles moet snel gaan in deze economische tijd, wat resulteert in een toename van burn-outs, verslavingen en depressies.²⁶

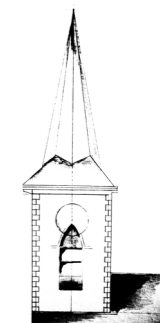
Een veelvoorkomende kritiek op traditionele begrafenisceremonies is het gebrek aan tijd. Rituelen weerspiegelen ons begrip van *tijd*: hoe het verstrijkt, wat het omvat en hoe we ermee omgaan. Een ritueel markeert op zichtbare wijze een belangrijke overgang tussen het oude en het nieuwe, waarbij de nadruk ligt op het afscheid van het oude. Het vormt een concrete overgang die zowel bewust als onbewust een proces in gang kan zetten. Visueel associeer ik dit met een poort. Een poort symboliseert de doorgang van de ene fase naar de andere, waardoor het mogelijk is om heen en weer te gaan en symbolisch terug te keren in de tijd. Deze transitie kan ons bewust maken van de eindigheid van het leven. Een poort markeert ook de grens tussen twee gebieden, waarbij tijd fungeert als de begrenzing die ons dwingt deze grens over te steken en ons aan te passen aan een nieuwe realiteit zonder onze geliefden.

²⁴ Herman De Dijn. "Rituelen". (2018)

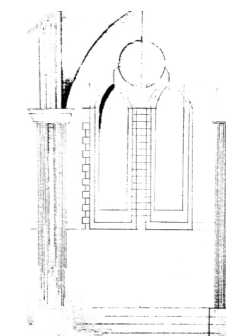
²⁵ Barbara Raes. "Cafuné". (2017)

²⁶ Jan De Pauw. "Ruimtes voor nieuwe rituelen". (2018)

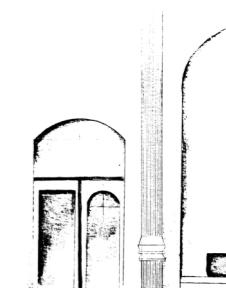
11

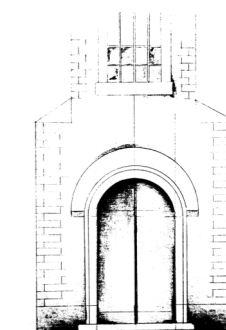
12

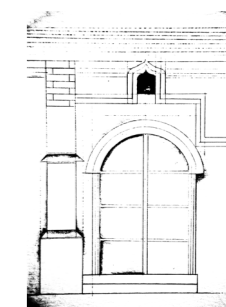
13

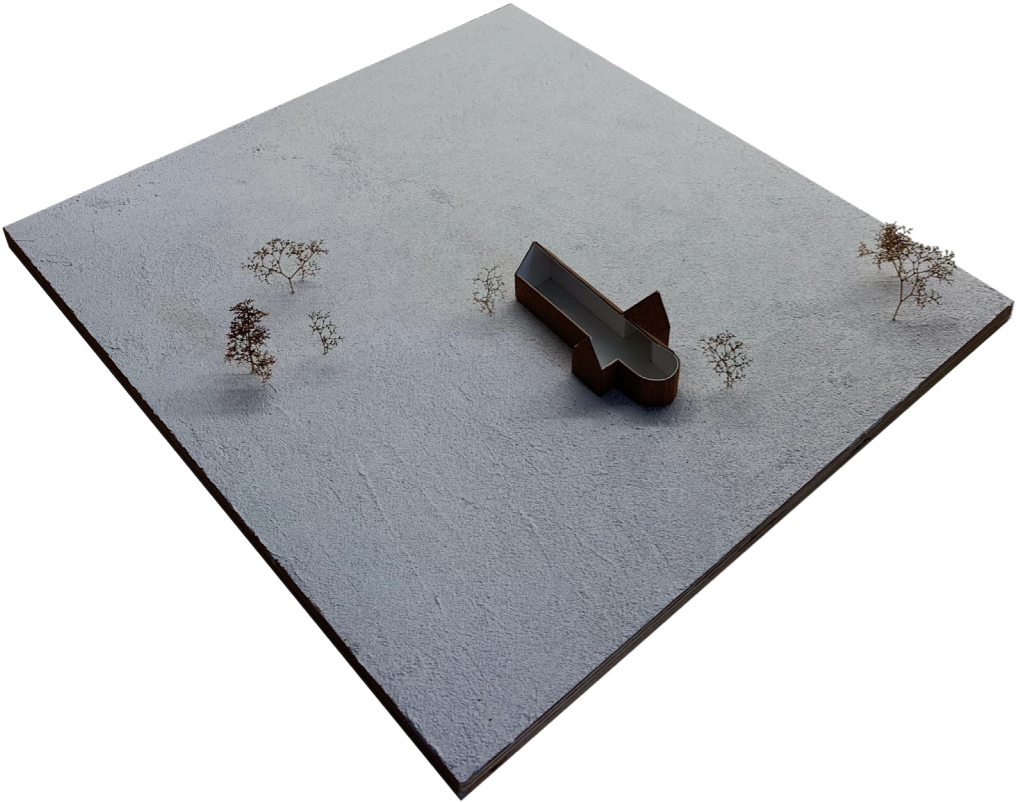

14

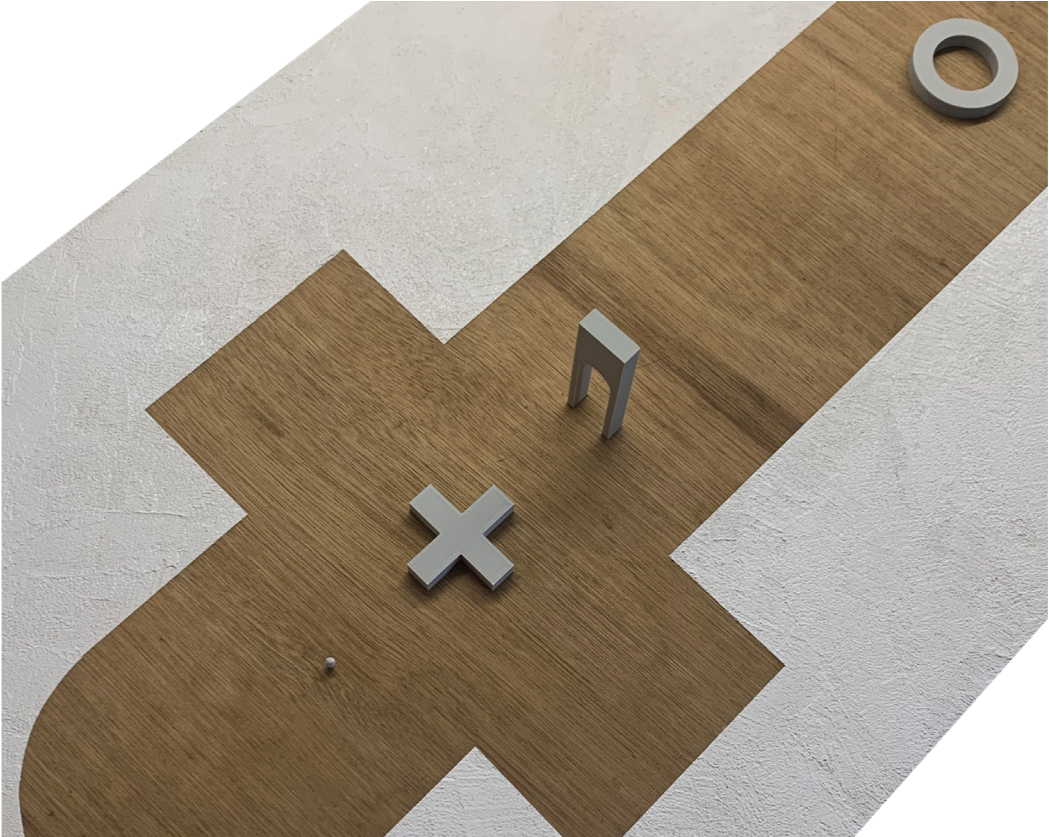

15

16. Eigen beeld. Maquette.

17. Eigen beeld. Maquette.

RITES DE PASSAGE

“*Rites de passage*” is een begrip uit het antropologisch jargon van Arnold Van Gennep, waarin hij de overgangsrutuelen beschrijft als bestaande uit drie opeenvolgende fasen. De eerste fase is de separatie, waarin individuen worden ontdaan van hun persoonlijke kenmerken en zich niet langer kunnen onderscheiden van anderen in de gemeenschap. Vervolgens komt de liminale fase, ook wel bekend als de grens- of transitiefase, waarin de persoon niet langer is wie hij was, maar ook nog niet de nieuwe identiteit heeft verworven. De laatste fase is de herstructureeringsfase, waarin de persoon wordt opgenomen in de gemeenschap met zijn, haar of hun nieuwe ‘status’.²⁷

Er zijn drie typen rituelen: cyclische rituelen, crisisrituelen en overgangsrutuelen. Het laatste type, waar Arnold Van Gennep zich op richtte, betreft de overgang van de ene status naar de andere. Cyclische rituelen markeren tijd, zoals het herdenken van een overledene, terwijl crisisrituelen bedoeld zijn om angsten te verdrijven.²⁸

“*Nadat mensen gestorven zijn, verdwijnen ze haast meteen achter de coulissen van ons dagelijks leven*”²⁹

Carla Rosseels, integratief therapeut

Bij afscheid nemen, zowel voor als na een overlijden, spelen onze zintuigen een belangrijke rol. Dit vormt een onzichtbare terugkeer die veerkracht en draagkracht biedt in het rouwproces. William Worden identificeert vier rouwtaken: de realiteit van het verlies onder ogen zien, de pijn ervaren, zich aanpassen aan het leven na het verlies en herinneringen bewaren.³⁰

Volgens Barbara Raes bieden rituelen en houvast wanneer het ongrijpbare ons treft, brengen ze mensen samen door vertraging en verstillig, en bevorderen ze bewustwording van levensovergangen. Ze drukken iets uit over leven in tijd en ruimte, bieden hechtingspunten, stabiliteit en geborgenheid, en bieden de mogelijkheid om voor de laatste keer rond een persoon te komen, zelfs als die persoon fysiek afwezig is.

Herman De Dijn vergelijkt rituelen met wachtkamers voor of vensters op wonderen, waarin mensen leven in een gedeelde leefwereld waar specifieke zaken, plaatsen en tijden een unieke betekenis hebben. Het onderscheid tussen zwakke en sterke ritualiteit wordt gemaakt, waarbij sterke rituelen zoals begraven of cremeren zich buiten het alledaagse bevinden, terwijl zwakke ritualiteit, zoals eten en drinken, tot sterke rituelen kan worden omgevormd.³¹

Om het dreigende vergeten van rituelen tegen te gaan, is het nodig om ze regelmatig te herhalen in houdingen, gebaren en handelingen. Herhaling maakt het unieke mogelijk en vormt een voorwaarde voor mogelijke openbaring. We moeten die herhaling volhouden, blijven wachten en ons openstellen voor de mogelijkheid van openbaring.

18. Eigen beeld. Symbolen.

BELIEVING WITHOUT BELONGING

De afname van religieuze invloed, gekoppeld aan ruimtegebrek in steden, zorgt ervoor dat nieuwe begraafplaatsen buiten het zicht worden geplaatst. Dit heeft in de afgelopen decennia weerstand opgeroepen tegen rituelen, waarbij hun echtheid ter discussie werd gesteld. In onze westerse samenleving streven we niet meer naar één specifieke levensbeschouwing, religie of groepsvisie. Zoals Barbara Raes, een begeleider van afscheidsrituelen, opmerkt, zoeken we naar een soort ‘*geloven zonder dat het ons bindt*’. We hebben behoefte aan een ‘*ietsisme*’; we geloven niet noodzakelijk in God, maar wel in ‘*iets*’.³² De persoonlijke rol in het zoeken naar betekenis wordt steeds belangrijker. Er is opnieuw een verlangen naar een diepere ‘*belevingscultuur*’, waarbij minder nadruk wordt gelegd op het rationele en meer op collectieve ervaringen. Rituelen kunnen hierbij helpen door mensen opnieuw te verbinden en het gevoel van ‘*samen zijn*’ te herstellen. Ze versterken het gemeenschapsgevoel en dragen bij aan een gevoel van verbondenheid in deze wereld.³³

Uit studies over verschillende religies blijkt dat de gedachte aan de dood centraal staat in elk geloofstelsel, ongeacht de specifieke overtuiging, mythe of mysterie.³⁴

²⁷ Barbara Raes. “Cafuné”. (2017)

²⁸ Barbara Raes. “Cafuné”. (2017)

²⁹ Carla Rosseels. “Rituelen vandaag”. (1997)

³⁰ Uus Knops. “Op afstand nabij”. (2021)

³¹ Herman De Dijn. “Rituelen”. (2018)

³²⁺³³ Barbara Raes. “Cafuné”. (2017)

³⁴ Elisabeth Kübler-Ross. “Dood”. (2006)

19

20

21

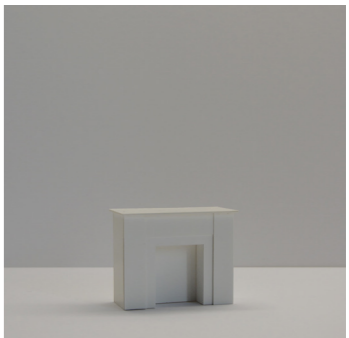
22

23

24

25

26

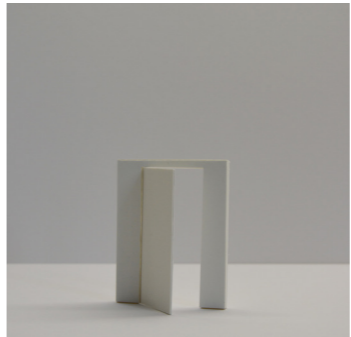
27

28

29

30

31

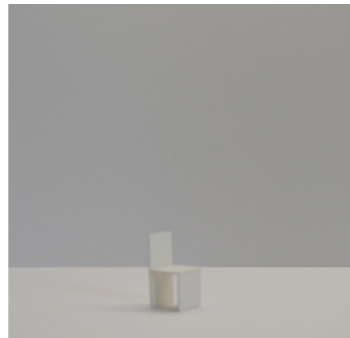
32

33

34

35

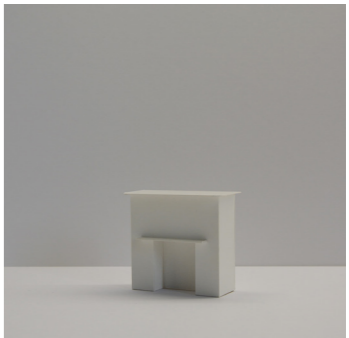
36

37

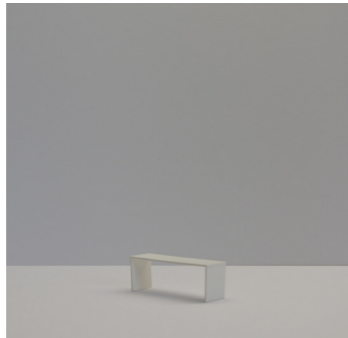
38

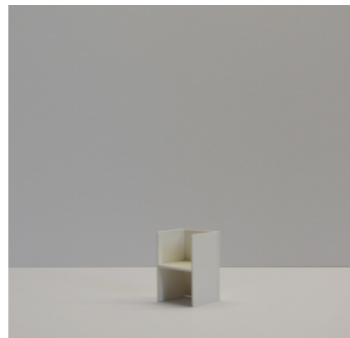
39

40

41

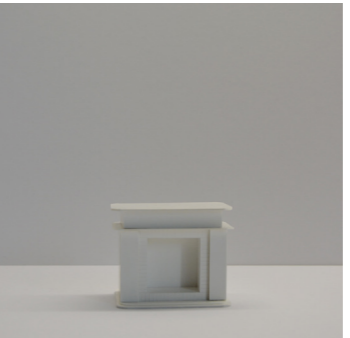
42

43

44

45

46

- 1. AFSCHIEDINGSFASE
- 2. TUSSENFASE
- 3. NIEUWE FASE

LOCATIE

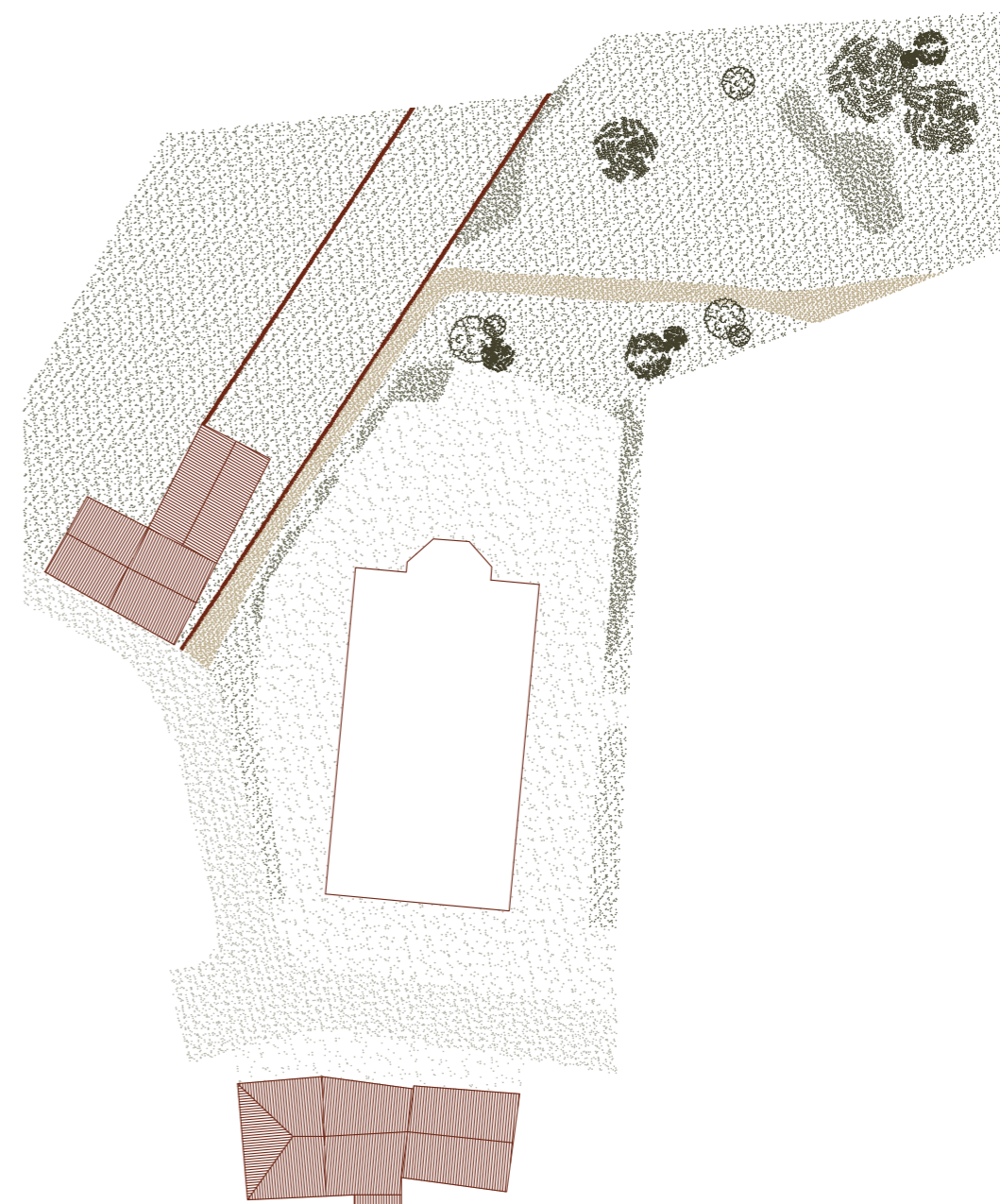
Voor de 'rituele passage' ging ik op zoek naar leegstaande kerken die een herbestemming gingen ondergaan in de gemeente Dilbeek. De vraag heerst als volgt: In het kerkelijke domein zijn vaste rituelen en waarden altijd aanwezig geweest. Maar waarom zien we nog steeds rituelen in deze context? In een tijd waarin grote religieuze structuren afbrokkelen, waarom kunnen we dan niet een ander beeld creëren van wat een kerk kan zijn? Kunnen we het kerkelijke principe loskoppelen van het religieuze geloof?

De ontkerkelijkingbeweging heeft een negatieve connotatie en er wordt veel aandacht besteed aan de herbestemming van deze gebouwen. Herbestemming houdt in dat een bestaand pand een andere functie krijgt. "Een kerk is niet enkel het centrum van een geloofsgemeenschap, maar dient ook als een ruimtelijk ankerpunt. Door hun ruimtelijke eigenschappen en hun historisch en symbolisch belang zijn ze ook interessant wanneer hun gebruik verandert."³⁵

Ik koos voor de Sint-Rumolduskerk te Schepdaal, deze staat drie jaar leeg en zal herbestemd worden. Deze vormt het centrum van de deelgemeente Schepdaal dat staat tussen de kern. Er is weinig publiek rondom de kerk, terwijl de kerk wel een grote oppervlakte van de publieke ruimte inneemt. Een kerk vertegenwoordigt een enorm lange wandeling in een kolossale ruimte, wat het gevoel geeft dat men klein staat tegenover de ruimte, net zoals we klein staan tegenover het gevoel van rouw en verdriet. De herhaling van kolommen en ramen zorgen voor ritme waar mensen in rouw ook nood aan hebben, aangezien een ritueel alleen werkt als het herhaald wordt. Zo is de combinatie van het kerkelijk principe en rituelen complementair verbonden met het gevoel van rouw.

Tom Callebaut stelt: "In een tijd waarin kerken, kloosters en abdijen leeglopen, lijkt het alsof we te maken hebben met een maatschappelijk, sociaal, stedenbouwkundig en spiritueel probleem. Dit roept veel vragen op over nieuwe of hernieuwde spirituele ruimtes."³⁶ Er is een duidelijke behoefte aan ruimtes voor eigen interpretatie. Plaatsen voor herinneringen die niet enkel ruimtelijk, maar ook mentaal, kunnen worden ervaren als onderdeel van het collectieve geheugen. Het is belangrijk dat bezoekers uit hun dagelijkse realiteit kunnen stappen, zodat herinneringen optimaal kunnen worden gediend.³⁷ Men verlangt naar een plek die niet tijdsgebonden is en geen verplicht karakter heeft. Een toegankelijke ruimte waar iedereen kan staan en gaan waar ze willen, de deuren die letterlijk altijd open staan.

Ik geloof dat de principes, van de ruimte van een kerk en de rituelen, kunnen omgevormd worden in een scenografie. Als je de belangrijke elementen kan combineren tot een ruimtelijke open installatie, die niet overdekt is en geen stadsmuur heeft, de toegankelijkheid zal bevorderd worden. Waardoor je je buitenaf kan voorbereiden op wat je te wachten staat als je de drempel opgaat. Deze drempel gaat gepaard met de kloof tussen gelovigen en niet-gelovigen. Als ontwerper wil ik deze kloof overbruggen door een scenografie te creëren waarbij het architecturale aspect van de kerk wordt ingezet als een ruimtelijke ervaring van het transitieproces, samen met symbolen die voor iedereen begrijpelijk zijn, ongeacht het kerkelijk geloof.

³⁵ Vlaams Bouwmeester. "Herscheppen." (2024)

³⁶ Tom Callebaut. "Sacrale ruimtes". (2013)

³⁷ TRANS Architectuur. "As a Theatre". (2020)

48. Eigen beeld. Inplantingsmaquette.

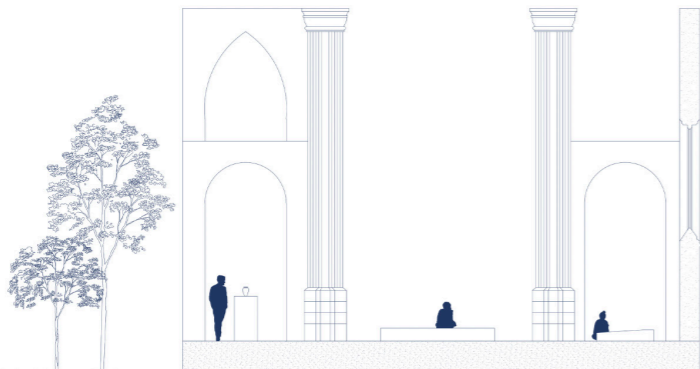
49. Eigen beeld. Voorgevel Sint-Rumolduskerk te Schepdaal.

50

52

51

53

TRANSITIE

Door de verandering in onze omgang met de dood, waarbij de kloof tussen leven en dood alleen maar groter wordt, en mijn eigen ervaring met plots verlies, richt ik mij op het transitieproces van de nabestaanden. Het gaat om de overgang van het leven met de overledene naar het leven zonder de overledene. Overgangsrituelen hebben als doel de transitie mogelijk te maken van de ene sociale status naar de andere. Deze transitie staat ook bekend als de liminale fase, waarin de persoon niet langer dezelfde is als voorheen, maar nog niet volledig is getransformeerd tot een nieuw individu. Degene die het ritueel ondergaat, bevindt zich op dat moment tussen twee werelden.³⁸

Bij begrafenissen en andere ceremoniële gelegenheden ligt de nadruk vaak op de overgang van de overledene, maar tegelijkertijd zijn deze rituelen ook gericht op de nabestaanden. De rituelen maken de overgang zichtbaar en voelbaar. De nabestaanden moeten namelijk deze transitie doormaken naar een andere manier van leven.

“Een ritueel is een opeenvolging van bepaalde handelingen op een bepaalde plek om met een bepaalde ‘verandering’ om te gaan en om de nieuwe status van een individu in een groep te ‘vieren’.”³⁹

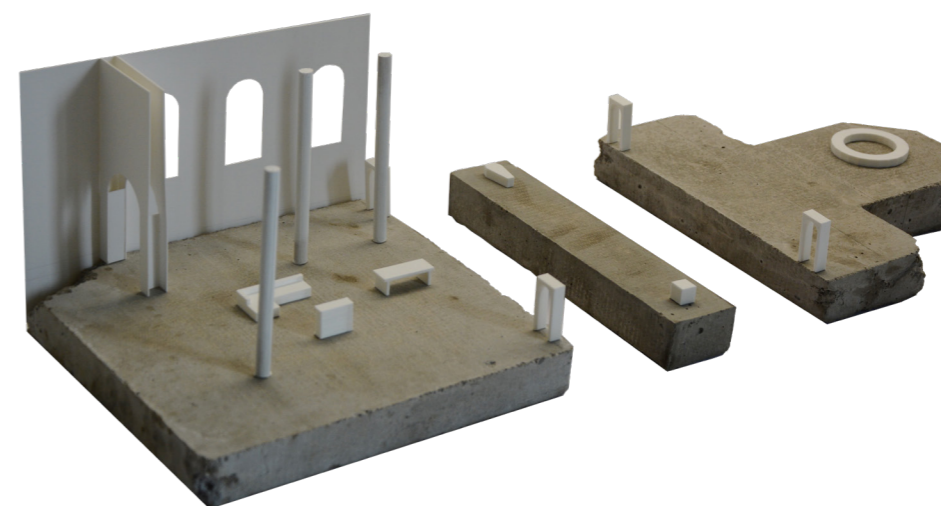
Van Gennep, 1960

Arnold Van Gennep, een antropoloog, ontdekte een patroon tijdens afscheidsrituelen, die op te delen zijn in drie fases. *“Allereerst is er de afscheidingsfase, waarin de nabestaanden zich losmaken van de oude situatie en zich voorbereiden op het afscheid. Dan volgt de tussenfase, waarin de persoon niet meer in de oude fase zit, maar ook nog niet in de nieuwe fase. En tot slot zullen ze zich aanpassen aan de nieuwe situatie met een zekere onwetendheid en onbekendheid. Deze fases zullen zichtbaar zijn in het ontwerp.”⁴⁰*

/ DE DREMPEL

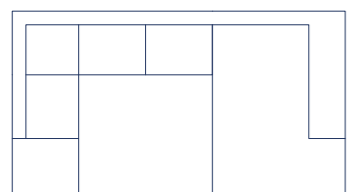
Het transitieproces dat ik ontwerp, omvat een symbolische drempel die de tussenfase markeert voordat men de installatie betreedt. Zowel mentaal als fysiek zullen bezoekers deze drempel oversteken voordat ze toegang krijgen tot het ontwerp. Het oversteken van deze drempel zal de voelbare transitie markeren die ze zullen doormaken tijdens de installatie en de verschillende fasen ervan.

Wanneer men deze drempel overgaat, zal er een gevoel van onwetendheid zijn, aangezien ze de eerste keer niet weten wat hen te wachten staat. Bij herhaalde bezoeken zullen ze echter merken dat het oversteken van deze drempel de tijd is die ze nodig hebben om het proces opnieuw te doorlopen. Het wordt een soort bewustwording, waarbij ze bewust kiezen om deze drempel op hun eigen manier en in hun eigen tempo over te gaan, zonder dat hen iets wordt opgelegd.

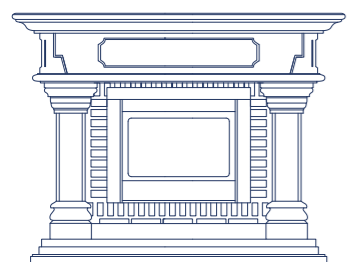

³⁸⁺³⁹ Jan De Pauw. "Ruimtes voor nieuwe rituelen". (2018)

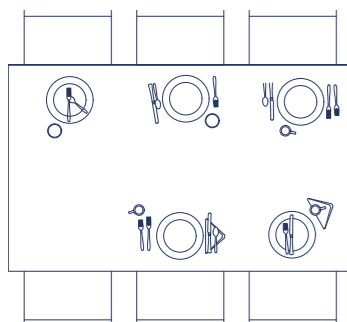
⁴⁰ Anna van den Berg Heslinga. "De kracht van een afscheidsritueel". (2015)

55

56

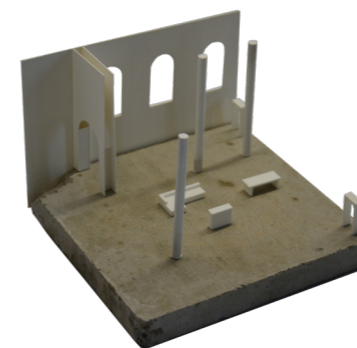
57

55-57. Eigen beelden.

FASE 1 / AFSCHIEDINGSFASE

De afscheidingsfase zal zich vertalen in de huiselijke fase. Sinds het overlijden van mijn vader is mijn persoonlijke situatie enorm veranderd, wat ook mijn thuisomgeving heeft beïnvloed. *Maar wat maakt nu een huis een thuis?*

Een thuis is niet slechts de plek waar je officieel geregistreerd staat, maar vooral waar je een specifiek gevoel van comfort en geborgenheid creëert. Het gevoel van 'thuis zijn' heeft dan ook een positieve bijklank, omdat het staat voor een omgeving waarin mensen zich veilig en op hun gemak voelen. De woning van mijn grootouders biedt voor mij dat thuisgevoel. Het zijn enkele basiselementen die ervoor zorgen dat ieder als individu en als groep op zijn eigen manier aanwezig kan zijn. Het gaat om de open haard, de zetel en de eettafel. Het zijn telkens plekken waar de overledene wordt herdacht en waar de voorbereidingen telkens plaatsvonden. Het is een afscheiding waarbij je aanwezig kunt zijn zonder al te veel te moeten denken aan de dagelijkse realiteit. Nu is deze plek omgevormd tot een herdenkingsplek waarbij de open haard is veranderd in een klein altaar, de zetel zorgt voor gesprekken over de overledene en de eettafel brengt ons samen en confronteert ons met de lege plek aan tafel.

58. Eigen beeld. Maquette.

De open haard zorgt voor warmte en is de centrale plek in het huis. Het is een plaats waar we telkens samenkomen en waar herinneringen worden bewaard. De mogelijkheid om samen te zijn is van essentieel belang, het kan dienen voor gezamenlijke activiteiten maar ook voor individuele rustmomenten. Het zijn momenten van bezinning. Het samenkomen aan de eettafel is een moment van verbinding maar ook van besef van het verlies. Tegelijkertijd biedt de eettafel de gelegenheid om andere onderwerpen aan te kaarten en met elkaar in gesprek te gaan. Het is niet alleen belangrijk in een thuisomgeving maar ook tijdens de plechtigheid, bekend als de rouwmaaltijd, die ook als een rituele maaltijd kan worden beschouwd. Het bevat symbolen en metaforen die een transformatie van dood naar leven vertegenwoordigen en maakt deel uit van het alledaagse leven.⁴¹ De rouwmaaltijd markeert een herintegratie na de transitiefase, die begint met afscheidsrituelen en eindigt met rituelen van herintegratie in de samenleving. Het is een intieme gelegenheid, de eerste bijeenkomst en maaltijd van familie en vrienden zonder de aanwezigheid van de overledene. Het biedt een moment van communicatie tussen geliefden van de overledene en doet geen afbreuk aan de waardigheid van het afscheid.⁴²

In de eerste fase van mijn ontwerp zullen deze drie basiselementen aanwezig zijn. Hier kunnen bezoekers een thuisomgeving creëren, omdat velen hun gevoel van thuis zijn hebben verloren samen met de overledene. Het zal hen een nieuwe kans geven om toch dat gevoel terug te vinden en er te kunnen zijn.

⁴¹ Hans Hollein. "Rites and Sites". (1990)

⁴² Lucien De Cock. "Wensen Voor Na De Dood". (2001)

FASE 2 / TUSSENFASE

De tussenfase, de effectieve overgangsfase tussen het oude en het nieuwe, vindt plaats tijdens de plechtigheid. Deze fase richt zich op het overlijden, want zonder deze fase vindt er geen voelbare verandering plaats. Het is het moment waarop je afscheid moet nemen van het lichaam en het nooit meer zult zien; het is een harde realiteit. Tijdens de plechtigheid wordt het ceremoniële aspect voelbaar door de aanwezigheid van de kist en de urne. Altijd staat er op de plechtigheid een centraal punt, meestal in het midden vooraan, dat fungeert als ankerpunt. Deze fase bevindt zich in het midden, waardoor het eigenlijk het centrale punt vormt en de verbinding vormt tussen de afscheidingsfase en de nieuwe fase.

Het is ook een beperkte ruimte, omdat het overlijden en de plechtigheid meestal maar een week duren. Het is een zeer korte periode waar naar mijn mening vaak te veel aandacht aan wordt besteed en te weinig aan alle voorbereiding en het langdurige gevoel van rouw erna.

59. Eigen beeld. Maquette.

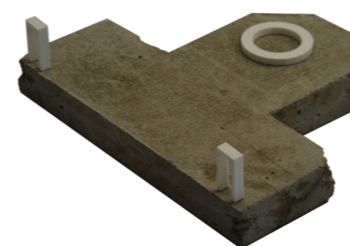
FASE 3 / NIEUWE FASE

De nieuwe fase vormt de laatste fase waarin het onduidelijke een rol speelt, samen met het grote belang van samenzijn en communicatie. Kunst en architectuur putten zich vaak uit in symboliek en dienen als uitdrukking van een verlangen naar rituelen en communicatie, naar een zoektocht naar een vorm van dialoog. Echter, vanwege het taboe rondom de dood vinden nabestaanden het vaak moeilijk om hier openlijk over te communiceren uit angst voor de reacties van anderen. Dit creëert een dilemma, aangezien er geen natuurlijke of vastomlijnde manier is om met dit onderwerp om te gaan; het betreft een 'grenssituatie' die om antwoorden vraagt.⁴³

Vaak is de drempel te groot om een gesprek aan te gaan. Ik merkte uit gesprekken met nabestaanden die te maken kregen met een plots verlies, een enorme moeilijkheid met het durven communiceren. De biechtstoel, die vaak te vinden is in kerken, fungeert als een communicatiemiddel. Ik geef deze een andere benaming en doel: de '*dialogstoel*' zal niet dienen om te biechten, maar om te communiceren. Het stelt mensen in staat een dialoog aan te gaan over zware onderwerpen zonder elkaar te hoeven zien. De dialogstoel is bedoeld voor beide partijen: degenen die een plotseling verlies hebben meegemaakt, kunnen hun emoties delen, en degenen die luisteren, leren begrijpen wat het betekent om iemand te verliezen. Dit verlaagt de drempel voor beide partijen. Het biedt een veilige ruimte waarin individuen hun innerlijke gedachten en gevoelens kunnen delen zonder veroordeling te vrezen. Dit creëert de mogelijkheid om onuitgesproken zaken te bespreken. Rouw is een persoonlijk proces, maar het vereist vaak dat men rekening houdt met anderen. Daarom lijkt de biechtstoel een geschikte mogelijkheid om gedachten en gevoelens te uiten in de vorm van communicatie. Het biedt de kans om te delen met mensen die zich in een vergelijkbare situatie bevinden, maar ook om te communiceren met anderen die zich niet bewust zijn van de ervaren rouw.

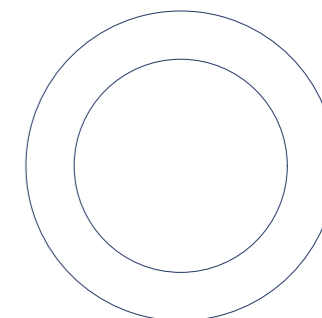
Wanneer er een tussenruimte ontstaat tussen de dood en het leven, ontstaat er een kruispunt van beide werelden. Deze nieuwe fase is moeilijk te definiëren als een plek voor emotionele beleving, maar het vormt een waardevol element in de zoektocht naar een ruimte. Het toeval speelt hier een belangrijke rol; ontmoetingen, verstoringen of voorbijgaande momenten krijgen in deze fase een extra betekenis. Dit voegt een extra gelaagdheid toe aan de ruimte en roept vragen op over veiligheid. Het zijn ideale ontmoetingsplekken waar het '*delen van*' ervaringen betekenis krijgt.⁴⁴

De vorm van een cirkel kan ook bijdragen aan een ontmoeting. Het symboliseert vaak eenheid, verbondenheid en gelijkwaardigheid, wat belangrijke aspecten zijn in een rouwproces. Een cirkel heeft geen begin of einde, maar wel twee kanten: een binnenkant en een buitenkant. Deze bieden de keuze tussen interactie met anderen of individualiteit. Alle deelnemers worden op gelijkwaardige wijze betrokken bij de ontmoeting.

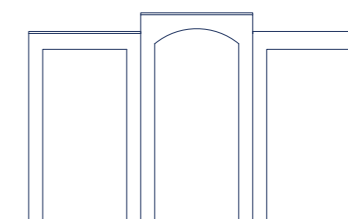

⁴³ Herman De Dijn. "Rituelen". (2018)

⁴⁴ Jan De Pauw. "Ruimtes voor nieuwe rituelen". (2018)

60

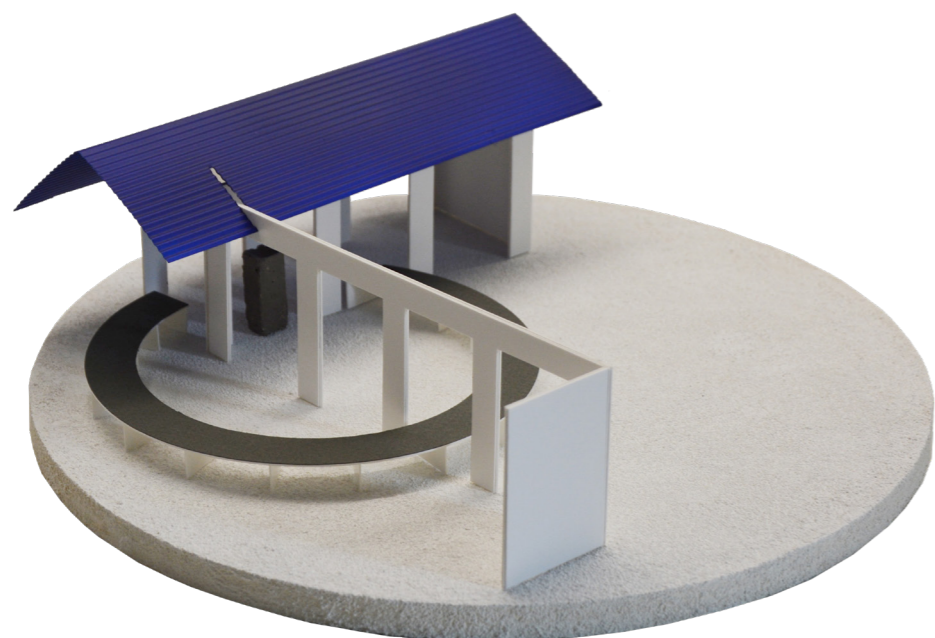
61

63. Eigen beeld. Maquette Sint-Rumolduskerk Schepdaal.

64. Eigen beeld. Kerkhofhuisje Dilbeek.

65. Eigen beeld. Maquette paviljoen.

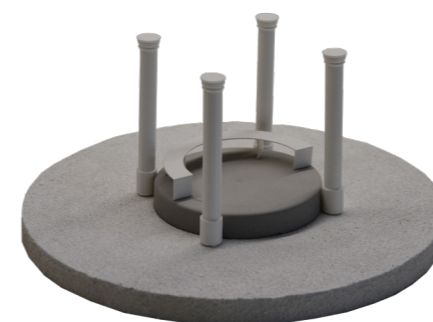
KLEINE BEGRAFENIS

Een 'kleine begrafenis' zie ik als het leren afscheid nemen van de kleinste dingen en momenten. Barbara Raes stelt dat: "Elk afscheidsritueel een overgangsritueel is. Je neemt afscheid van het één om in het ander te transformeren."⁴⁵ Zij creëert persoonlijke rituelen rondom niet-erkend verlies. Niet-erkend verlies verwijst naar momenten of veranderingen, kleine of grote gebeurtenissen die doorgaans niet door de maatschappij worden erkend, maar toch belangrijke overgangen vormen.⁴⁶

De term 'afscheid' is breed en hoeft niet per se betrekking te hebben op een persoon. Maar wat als we voor elk afscheid een begrafenis organiseren? Als we deze momenten in het leven markeren, zou dat dan de drempel verlagen om afscheid te nemen van een persoon?

Stel dat een kind zijn of haar eerste tandje verliest of zijn geliefde knuffel kwijtraakt. Een plek voor een 'kleine begrafenis' kan het kind helpen leren wat afscheid nemen inhoudt. Het creëert een 'tussenruimte' tussen het leren en de daadwerkelijke handeling van afscheid nemen. Hierdoor transformeren we de term 'afscheid' in een ritueel. De kracht ligt in het doen, en als er een ruimte beschikbaar is voor kleine ceremonies, pakken we het probleem aan door te leren omgaan met verlies.

Door afscheid op deze manier te ritualiseren, creëren we een context waarin het nemen van afscheid een natuurlijke en erkende handeling wordt. Dit kan uiteindelijk helpen om de drempel te verlagen bij grotere en meer ingrijpende verliezen in het leven.

66. Eigen beeld. Maquette.

⁴⁵ Kaaitheater. "Today is a Wonderful Day to Die". (2017)

⁴⁶ Barbara Raes. "Cafuné". (2017)

67. Eigen beeld. Kalei techniek.

KALK EN KALEI

Kalk is een van de oudste bouwmaterialen en speelt een historische rol in rituelen en praktijken rondom de dood. In veel culturen werd ongebluste kalk gebruikt om lichamen te bestrooien en te begraven vanwege zijn eigenschappen om ontbinding te versnellen, geuren te neutraliseren en bacteriën te doden.⁴⁷ Kalk werd vaak ingezet bij massagraven in Europa, waar archeologen regelmatig kalkresten aantreffen in oude graven, wat mogelijk wijst op het gebruik van kalk bij begrafenisrituelen.⁴⁸

Kaleien is een techniek waarbij een mengsel van hydraulische kalk en zand op steen wordt aangebracht om een decoratieve en beschermende laag te vormen.⁴⁹ Dit wordt vaak toegepast bij oude en historische gebouwen. Het mengsel heeft de consistentie van verf en wordt met een borstel aangebracht.⁵⁰ Het kalkboek stelt: *“Hydraulische kalk bestaat voor een deel uit calciumhydroxide en verder vooral uit calciumsilicaat dat met water reageert en daarbij verhardt. Calciumhydroxide ontstaat door het blussen van ongebluste kalk met water. Ongebluste kalk verkrijgt men door het branden van kalksteen of schelpen.”*⁵¹

Er zijn verschillende samenstellingen voor kalkpleister. Het traditionele recept bestaat uit 1 deel hydraulische kalk en 2 tot 3 delen zand. Na enkele testen koos ik voor de volgende samenstelling: 1 deel cement, 2 delen gebluste kalk, 4 delen zand en water. De toevoeging van cement zorgt voor verhoogde duurzaamheid, snelle uitharding en goede hechting.

Een nadeel hiervan is echter dat het ademende vermogen van de traditionele kalei vermindert, waardoor vocht minder goed kan ontsnappen uit de muur. Het mengsel is grijs en wordt wit als het uithardt, dankzij de sterke witte pigmentatie van gebluste kalk. Deze samenstelling heb ik toegepast op de gevelstenen van mijn grootouders. Deze stenen hebben een emotionele waarde en vormen de ideale ondergrond vanwege hun ruwe oppervlak. De vormen in de Sint-Rumolduskerk zijn opgebouwd uit deze gevelstenen en worden bekleed met de witte samenstelling, waardoor ze wit kleuren en symbool staan voor reinheid en zuiverheid.

68. Eigen beeld. Kalei techniek.

⁴⁷⁺⁴⁸ Gaelle Rochtus. “Sociale differentiatie in middeleeuwse en post-middeleeuwse graven”. (2018)

⁴⁹ Stijn D’Hoore. “Het kaleien van gevels bij restauratie van gebouwen!”. (2007)

⁵⁰ Stef Binst. “Monumenten verdienen onze zorg”. (1997)

⁵¹ Koen van Balen. “Kalkboek”. (2003)

NABESCHOUWING

Het eindontwerp beschouw ik niet als het 'eindresultaat'. Het persoonlijke aspect zal altijd aanwezig zijn, waardoor dit ontwerp nauw verbonden blijft met mijn persoonlijke situatie. Het is mogelijk dat naarmate ik verder kom in mijn rouwproces, de indeling en de behoeften nog zullen veranderen. Toch sta ik volledig achter mijn ontwerp omdat het weerspiegelt waar ik en de mensen die ik heb geïnterviewd behoefte aan hebben: een toegankelijke ruimte.

De mogelijkheid om het ontwerp zowel in een kerk als in een landschap met een specifieke scenografie te plaatsen, biedt de kans om het op meerdere locaties te implementeren. Dit zorgt ervoor dat voldoende mensen in contact kunnen komen met de 'rituele passage' en begeleid kunnen worden in hun rouwproces door een ruimte.

De masterproef 'The Bright Side of the Moon' vormt een mooie afsluiting van de afgelopen jaren interieurarchitectuur. Het biedt mij ook de mogelijkheid om mijn vader hierbij te betrekken, zodat we dit op een gezamenlijke manier kunnen afronden en dat zal resulteren in een nieuwe start. De thematische lijn gaf me de bevestiging om me te concentreren en intuïtief te beginnen vanuit persoonlijke ervaringen. Door te blijven dromen, ontwerpen en hopen, ben ik tot een symbolisch geladen ontwerp gekomen dat door iedereen op zijn eigen manier geïnterpreteerd kan worden. Het universele gevoel, samen met een extra gelaagdheid waarbij ik de achtergrond van mijn keuzes kan toelichten, zorgt ervoor dat ik als ontwerper een extra dimensie kan toevoegen.

Bert. Ervaring met plotseling verlies. Mondeling interview. 8 april 2024. Online.

Binst, S. (1997). "Monumenten verdienen onze zorg. Gevelafwerking". Geraadpleegd op 10 juni 2024 van <https://www.monumentenwacht.be/publicaties/gevelafwerking>

Callebaut, T. (2013). Sacrale ruimtes. Geraadpleegd op 27 maart 2024 van <https://www.yumpu.com/nl/document/view/20408380/sacrale-ruimtes-tom-callebaut-tcct>

Callebaut, T., Back, I., Vanslembrouck, K. & Bouchez, H. (z.d.). Opdrachtfiche: Master 'On Continuity and identity, The Bright Side Of The Moon' 2023-2024. (Presentatieslides; Toledo).

Chayenne. Ervaring met plotseling verlies. Mondeling interview. 10 april 2024. Peizegem.

Crommar, Naval. Medewerker Crematorium Siesegem. Persoonlijk gesprek. 25 maart 2024. Aalst.

Cynthia. Ervaring met plotseling verlies. Mondeling interview. 7 april 2024. Dilbeek.

Demuynck, E. Doctoraatstudent. Persoonlijk gesprek. 28 maart 2024. Gent.

De Cock, L. (2001). Wensen voor na de dood.

De Dijn, H. (2022). De wondere wereld van rituelen. Handleiding. Geraadpleegd op 4 maart 2024 van <https://hermandedijn.be/pdf.php?ID=2415>

De Dijn, H. (2018). Rituelen, waarom we niet zonder kunnen.

D'hoore, S. (2007). "Het kaleien van gevels bij restauratie van gebouwen!". Geraadpleegd op 27 mei 2024 van http://www.kalei.be/Paper_Kaleien_van_gevels.pdf

de Pauw, J. (2018). Ruimtes voor nieuwe rituelen.

Herman, J. (2016). Trauma en herstel.

Hollein, H. (1990). Rites and Sites. Geraadpleegd op 19 februari 2024 van <https://www.artforum.com/features/rites-and-sites-hans-hollein-204887/>

Kaaithheater. (2017). Today is a Wonderful Day to Die. Geraadpleegd op 7 juni 2024 van <https://kaaithheater.be/nl/duiding/today-wonderful-day-die>

Knops, U. Onumenten. Geraadpleegd op 3 maart 2024 van <https://onumenten.org>

Knops, U. (2021). Op afstand nabij. Een nieuwe blik op rouw.

Kübler-Ross, E. (1977). Dood: het laatste stadium van innerlijke groei.

Lewis Herman, J. (2016). Trauma en herstel.

Louise. Ervaring met plotseling verlies. Mondeling interview. 4 april 2024. Gent.

Marie. Ervaring met plotseling verlies. Mondeling interview. 6 april 2024. Ternat.

Nele. Ervaring met plotseling verlies. Mondeling interview. 6 april 2024. Welle.

Purnelle, B. (2018, juli 20). Radicale zorgvuldigheid.

Raes, B. Radicale Zorgvuldigheid. Geraadpleegd op 19 februari 2024 van <https://www.rektoverso.be/artikel/radicale-zorgvuldigheid>

Raes, B. (2017). Cafuné.

Raes, B. Werkplaats voor niet erkend verlies. Geraadpleegd op 19 februari 2024 van <https://beyond-thespoken.be>

Rochtus, G. (2018). "Sociale differentiatie in middeleeuwse en post-middeleeuwse graven". Geraadpleegd op 27 mei 2024 van https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/212/648/RUG01-002212648_2015_0001_AC.pdf

Rosseels, C. (1997). Rituelen vandaag.

Smets, B. Onumenten #1. Geraadpleegd op 3 maart 2024 van <https://www.vai.be/gebouwen/funeraire-architectuur/bbs412-kortrijk-covid-crisis-monument>

TRANS Architectuur & Stedenbouw V+. (2020). As a Theatre.

van Balen, K. (2003). "Kalkboek. Het gebruik van kalk als bindmiddel voor metsel- en voegmortels in verleden en heden". Geraadpleegd op 27 mei 2024 van https://www.joostdevree.nl/bouwkunde2/jpgp/pdf_013b_kalkboek_van_balen_en_anderen_2003.pdf

Van den Berg Heslinga, A. (2015). De kracht van een afscheidsritueel. Geraadpleegd op 4 april 2024 van <https://www.slideshare.net/AnnnavandenBergHeslin/afstudeer-artikel-de-kracht-van-een-afscheidsritueel-anna-van-den-berg-heslinga>

Verlinden, A. Missen we iets als traditionele rituelen verdwijnen?. Geraadpleegd op 4 maart 2024 van <https://www.knack.be/opinie/missen-we-iets-als-traditionele-rituelenverdwijnen/>

Vlaamse Bouwmeester. (2024). Herscheppen. Ontwerpend onderzoek voor het Projectbureau Herbestemming Kerken 2016-2021.

1-6. Eigen beelden. Herinneringen.

Herinneringen samen met mijn vader

7. Eigen beeld. Snede van de scenografie.

8. Eigen beeld. Maquette.

Houten grondplan van een kruiskerk met symbolen

9. Eigen beeld. Maquette scenografie.

3D print vormen, lasercut

1/100

10. Eigen beeld. Maquette.

3D printing

11-15. Eigen beeld. Tekeningen.

Hangetekende tekeningen op a6

16. Eigen beeld. Maquette.

Inplantingsmaquette van kruiskerk in vrije omgeving

17. Eigen beeld. Maquette.

Kruiskerk met 3D printing symbolen

18. Eigen beeld. Symbolen.

19-46. Eigen beeld. Onderzoek maquettes.

Maquettes van stoelen, tafels, poorten, open haarden en biechtstoelen

1/25

47. Eigen beeld. Inplantingsplan Sint-Rumolduskerk te Schepdaal.

48. Eigen beeld. Inplantingsmaquette.

1/200

49. Eigen beeld. Voorgevel Sint-Rumolduskerk te Schepdaal.

50-51. Eigen beelden. Doorsnede scenografie.

52-53. Eigen beelden. Doorsnede Sint-Rumolduskerk.

54. Eigen beeld. Maquette scenografie.

Betonnen grondplan met 3D printing symbolen

1/100

55-57. Eigen beelden.

58. Eigen beeld. Maquette.

Fase 1 - afscheidingsfase

1/100

59. Eigen beeld. Maquette.

Fase 2 - tussenfase

1/100

60. Eigen beeld. Maquette.

Fase 3 - nieuwe fase

1/100

61-62. Eigen beelden.

63. Eigen beeld. Maquette Sint-Rumolduskerk te Schepdaal

3D print vormen, lasercut

1/100

64. Eigen beeld. Kerkhofhuisje Dilbeek

Ontwerp door TRANS architectuur

65. Eigen beeld. Maquette paviljoen.

1/50

66. Eigen beeld. Maquette paviljoen.

67. Eigen beeld. Kalei.

Kalk, cement, zand en water. Kalei-techniek.

68. Eigen beeld. Kalei.

Kalk, cement, zand en water. Kalei-techniek.

